

BİR İHTİMAL DAHA VAR MI?

ZALİM İYİMSERLİK VE TELEVİZYON¹

Feyza Akınerdem

Televizyon, ne kadar eleştirel yaklaşırsak yaklaşalım, hepimizin hayatında belirli bir zaman ve yer kaplıyor. Yeşim Usta *Araf* adlı filminde televizyonun umut ve ihtimaller sunan bir makine olarak insanların hayatlarını şekillendirme kapasitesini anlatıyor. Feyza Akınerdem “Bir İhtimal Daha Var mı? Zalim İyimserlik ve Televizyon” başlıklı yazısında *Araf* üzerine bir denemeyi kaleme aldı.

Yeşim Ustaoglu’nun *Araf* filmi, taşrada, yol üstünde kamyonların mola verdiği bir lokantada çalışan bir genç kadın ve bir genç erkeğin, başka hayatlar hayal ederken tutundukları ihtimallerin onların hayatlarını nasıl yerle bir ettiğini anlatır. Filmin hikâyesi oldukça dokunaklı. Bu yazıda dikkat çekmek istediğimse, birkaç kısa sahne aracılığıyla filmin merkezine oturtulan ve o ihtimallerin kapısını aralama işini gören “sihirli kutu”: televizyon.

Televizyon üzerine düşünmek için filmin hikâyesini biraz hatırlamak lazım: Zehra’nın maaşından arttırarak satın aldığı televizyon, aynı zamanda ‘annesi gibi olmama’, ‘babasının donlarını ütülememe’ ihtimalini hayal etmenin aracıdır. Zehra, 24 saat vardiyalı bir işin, ev-iş arasındaki döngüde sağladığı kaçamak anlarda o ihtimalin peşinden gider. Rutini durduran, dönüştüren ve başka bir hayatı aralamayı mümkün kılan şey, televizyondan da tanıdığımız üzere, aşktır. Zehra da mola yerinden sık sık geçip giden bir kamyoncuya âşık olur. Ve yine dizilerden biliyoruz ki aşk, insanları fena hâlde hamile bırakabilir. Fakat Zehra’nın dizilerde olduğu gibi, tercih hakkı, ya da durumunu müzakere etme hakkı yahut bir dizi senaristinin önüne çıkarıverdiği mucizevi bir kurtarıcısı yoktur. Başka ihtimalleri hayal ederken akıp giden zaman, hamilelikle birlikte Zehra için durur. Daha doğrusu hayat devam ederken Zehra durur.

Olgun ise aynı kasabanın ve aynı vardiyalı döngünün erkek kahramanıdır. Binlerce liralık ödüllerin dağıtıldığı *Var mısın Yok musun* yarışmasına katılarak kurtulmayı ve annesini de kurtarmayı hayal eder, bir de Zehra’yla evlenmeyi. Zehra’nın hamileliğiyle birlikte Olgun için de başka ihtimallerin kapısı kapanır. Duvara toslar, sağa sola saldırır, hapse düşer. Filmin son sahnesi oldukça çarpıcıdır: Zehra ve Olgun, gündüz kuşağı reality show’lardan biri aracılığıyla, cezaevinde evlenirler. Zehra’nın donuk yüzünü ve Olgun’un hayal kırıklığını,

reality show ‘inanılmaz bir aşk hikâyesi’ olarak çerçeveslendirir. Zehra ve Olgun artık televizyonun ihtimaller dünyasında, başka izleyiciler için bir ihtimale dönüşmüşlerdir.

Nedir bu ihtimaller dünyası? Akşam melodramlarında zengin kızla fakir oğlanı, türlü türlü maceralardan ve imtihanlardan geçirip eninde sonunda kavuşturabilen ihtimallerden bahsediyorum. Yoksul kızın karşısına çok zengin ve çok iyi bir dost çıkararak ona bambaşka bir hayat yaşatabilen; hapisten çıkmış ‘kader mahkûmu’ bir genci kısa sürede güçlü ve zengin birine dönüştürebilen; mutsuz bir evlilikten, şiddetten, aldatmadan kaçıp maceradan maceraya sürüklendikten sonra beyaz atlı prensi bulduran ihtimaller. Önce imkânsızlığı gösterip sonra adım adım imkânsızı mümkün kılan aşk, dönüşüm ve güçlenme hikâyeleri anlatan dizileri izlemeyi çok seviyorsak, televizyonun gösterdiği o ihtimaller aralığında biraz da kendimizi aramaktan, kendimizi hayal etmekten ötürüdür.

Bir de reality show’lar var. Reality show’lar dizilerin hayal ettirdiklerini şimdi, burada, gerçek hayatta mümkün kılmayı vadeder, tabii ki şanslı olan, ‘kaderi nihayet ona gülecek’ler için. Evlilik programları, para dağıtan bilgi/yarışma programları, ün ve para vadeden yetenek yarışması programları bir ihtimalin kapısını bir grup ‘sıradan’ insana açarken, ‘belki bir gün’ fantezisine tutunma ihtimalini de bütün izleyicilere açar.

Lauren Berlant, öznenin, dünyanın kırılğan gidişatına karşı ‘iyi hayat fantezilerine’ tutunmasına ‘zalim iyimserlik’ adını verir². Öyle ki, bu fantezilerin kendisi tam da öznenin var olmasını, özlediği şeye sahip olmasını imkânsız kılar. Tıpkı Zehra ve Olgun’un, tutundukları ihtimalin kendisinin, yani aşkın, o ihtimallere erişmelerinin önündeki en büyük engel olması gibi. Televizyonun onlara uzattığı ipin ucunda başka yerlere gitmek, başka hayatlar kurmak, ‘yırtmak’ yoktur; en fazla televizyonda bir hikâye olunur. Arada ya da Arafta kalmışlar için, hayatını kuruş kuruş kazananlar için, yalnızlar için, şiddetle yaşayanlar ya da yaşamaya çalışanlar için, iyi bir hayatı televizyonun araladığı kapıdan, uzaktan izleyenler için, Berlant’a kulak verirsek, televizyonun iyimser dünyası zalimdir.

Fakat her zaman mucizeyle dibe batma arasında yaşamıyoruz. Berlant’ın tarif ettiği gibi belirsizliklerle, kırılğanlıklarla ve krizlerle örülü bir hayatın içinde, toplumsallık da bir yandan bize yerimizi bildiren normlarla, kurallarla örülü. Televizyon da bu kurallardan bağımsız iş görmez ve başka ihtimalleri gösterirken, hayaller kurdururken, bir yandan da herkese hayatta yerinin ne olduğunu da gösterir ve aslında bu ikisini de birbirine konuşturur. Yerini bilirken hayal etmek ve hayal ederken yerini bilmek televizyonla mümkündür. Bu açıdan televizyon hayaller kurdurur, çeşitli ihtimaller sunar derken, televizyonun insanları gerçeklikten kopardığı şeklindeki genel geçer iddiayı tekrarlamak niyetinde değilim. Aksine

bazen herkesi kendi gerçekliğine sabitleme işlevi görür. Mesela reality show'lar, “gerçek hikâyelerin” üzerinden yapımcılara para kazandırırken, bu programlara çıkıp kendi hayatlarını oynayanlara ve onları izleyenlere hayalle gerçeğin sınırlarının ne olduğunu sürekli hatırlatır. Bunu yaparken de bazen acıtabilir. Nitekim Zehra ve Olgun televizyonun açtığı ihtimaller dünyasında hayaller kurarken, hayalin ve iyimserliğin sınırlarını, aslında yerlerinin ne olduğunu görür ve televizyon önünde evlenerek bunu herkese gösterirler.

Bu açıdan bakınca televizyonda evliliği, zalim iyimserliğin öznelere sürüklediği ‘tehlikeli sular’da kendine güvenli/güvenilir ve toplumsallığa uygun bir kıyıya çıkmak gibi görüyorum. Filmin bana çarpıcı gelen yanı, artık Türkiye’de her gün üç saat canlı yayımlanarak izleyicilerin rutini hâline gelmiş evlilik programının ne iş gördüğünü, filmin iki kahramanı üzerinden çarpıcı ve trajik bir hikâyeye anlatması³. Elbette evlilik programı katılımcılarının her zaman bu kadar trajik hikâyeleri yok, fakat hepsinin onları ekrana taşıyan birer hikâyesi var. Bu hikâyeler, reality show formatının gerektirdiği gibi şekillenip ekranda anlatılırken, öznelere kurdukları “iyi hayat” fantezileri, aşk kadar güven duygusuyla da örülür. Evlilik, televizyon hikâyelerinin mutlu sonla bitmesi olduğu kadar, kuralına kaidesine uygun, ‘güvenli’ bir hayatın da formülü olarak resmedilir. Bu açıdan bakınca güven ve aşkın bir aradalığı, Zehra gibi tekinsiz ihtimallerin –misal, gitmelerinden birinde dönmeyeceği belli olan bir kamyoncunun- ardına düşmemenin de garantisi olarak sunulur. Evlilik programının belkemiğini oluşturan, evlilik adaylarının hayat hikâyelerinden çıkarılan yargılar, dersler, anafikirlerin işlevi tam da budur: Mutluluğu aramak için başka ihtimallerin peşinde koşarken, yerini bilmenin, bildiği gibi kalmanın aracı güvendir diyebilir miyiz? Bu sorunun henüz bende bir cevabı yok.

Zaten aslında televizyonun da tek bir işlevi yok. Televizyon gerçeklikle hayali, arzuyla kuralı, mutlulukla güveni bir araya koyarak bize bir tercih, bir faillik alanı açıyor. Bu faillik alanı kimisi için gerçeklikten kopmanın, kimisi için kendi gerçekliğini müzakere etmenin, kimisi içinse ‘yerini bilmenin’ aracı oluyor. Nitekim yönetmen Yeşim Ustaoglu bir röportajında Zehra karakterini oluştururken kendisiyle nasıl karşılaştığını anlatırken, bu faillik alanının da bir imtiyaz olduğunu, herkes için tercih ya da müzakerenin mümkün olmadığını da gözler önüne seriyor:

Ben bir aşk yarasından çıktığımda şunu rahatlıkla söyleyebilirim: “Bu yaradan da ders aldım, yaşadığımı hissettim, sınırlarımın nerelere kadar gidebileceğini gördüm.” Ama bu kız için var olan sınırları biraz eşelediğimde karşıma çıkan tablo çok hoş bir tablo olmadı.⁴

Ustaoglu bu karşılaştırmayı yaparken belki sınıfsal ya da kültürel bir farka dikkat çekmiş olabilir, ya da daha başka öznel bir farklara. Sınırların kimin için daha 'katı' olduğu biraz çetrefilli bir mesele, belki ayrı bir yazının konusu olabilir. Burada vurgulamak istediğim şu: Televizyonun kurduğu o ihtimaller aralığı dediğim, gerçeklikle hayaller arasında kalan boşluğu, çeşitli biçimlerde bir faillik alanı olarak kullanıyoruz. Farklı öznellikler için farklı sınırları olan bir alan bu. Bu aralıkta gerçeklikten bir miktar kopmak da bir okuma biçimi, bir failliktir. Gerçekliği bir süre askıya alma imkânı son kertede tüm arada kalmışlığımızla bizi cezbediyor. Televizyon üzerine sohbet etmeyi sevdiğim bir dostumun, Kıvılcım'ın dediği gibi:

Ya, boş ver hayatı. Perdeleri çekip dizi izliyoruz, hayat kendi gerçekliğinde boğuluyor. Biz de kendi gerçekliğimizi kurguluyoruz. Oh mis!

Sonuç olarak, televizyonun imkânlarını kullanarak gerçeklikle aramıza bir miktar mesafe koyup 'hayatı kendi gerçekliğinde boğduğumuz hissi' belki de bize iyi geliyordur. Zalim de olsa bir iyimserliğe kapılmamıza 'tehlikeli' sınırlara riayet ettiğimiz müddetçe göz yumulacaktır. Zaten elimizdeki kumandayla çeşitli 'tercihlerde' bulunurken, kanallar arasında dolaşp başka ihtimaller hayal ederken, televizyon bize o sınırları da sürekli hatırlatmayı ihmal etmez.

¹ Yazıyı düşünmemde bana eşlik eden Kıvılcım Ulucak'a teşekkürlerimle.

² Berlant, Lauren. 2011. *Cruel Optimism*. Durham and London: Duke University Press.

³ Evlilik programı ile ilgili gözlem ve tespitler, Eylül 2012- Haziran 2013 tarihleri arasında ATV'de yayımlanan Esra Erol'da Evlen Benimle programı stüdyosunda yaptığım etnografik araştırmaya dayanmaktadır.

⁴ Yeşim Ustaoglu: *Ölü Zamanlar ve Araf*. Söyleşi: Fırat Yücel. 31/01/2013. <http://www.altyazi.net/soylesiler/yesim-ustaoglu-olu-zamanlar-ve-araf/>